

سطح‌بندی و سنجش درجه توسعه‌یافتگی شهرهای استان ایلام با استفاده از روش تحلیل عاملی و تحلیل خوشه‌ای

مریم رضائی^۱

چکیده

شناخت و بررسی امکانات، استعدادها، نقاط قوت و ضعف و در پی آن تعیین سطوح توسعه‌یافتگی هر یک از نقاط شهری، نخستین گام در فرآیند برنامه‌ریزی و توسعه‌ی نواحی شهری به شمار می‌آید. به منظور بررسی میزان توسعه‌ی انسانی و سطح‌بندی سکونتگاه‌ها و در این حال تعیین میزان برخورداری آنها از شاخص‌های توسعه، روش‌ها و تکنیک‌های متفاوتی وجود دارد که یکی از بهترین و پرکاربردترین این روش‌ها، تکنیک تحلیل عاملی می‌باشد. هدف این مقاله بررسی میزان برخورداری هر یک از شهرهای استان ایلام از شاخص‌های توسعه‌ی شهری بوده، نوع تحقیق کاربردی و روش تحقیق توصیفی - تحلیلی می‌باشد. روش جمع‌آوری اطلاعات اسنادی (کتابخانه‌ای) بوده است. در این مقاله جهت تحلیل شاخص‌های توسعه‌ی شهری در استان ایلام، ۲۸ متغیر تاثیرگذار، مورد بررسی قرار گرفته و با تکنیک پیشرفته تحلیل عاملی به صورت ترکیبی در ۴ عامل عمده تحلیل و درصد تاثیرگذاری هر یک از این عوامل در توسعه‌ی انسانی استان مشخص شده است. سپس بر اساس نتایج حاصله (امتیازات عاملی) با بکارگیری روش تحلیل خوشه‌ای، سطح‌بندی شهرهای استان ایلام در گروه‌های همگن و مشابه به لحاظ میزان توسعه‌یافتگی هر یک از آنها صورت پذیرفته است. نتایج بدست آمده نشان می‌دهد که پراکنش سطوح توسعه نامتعادل بوده و بین شهرهای استان ایلام از نظر توسعه یافتگی ناهماهنگی دیده می‌شود

واژگان کلیدی: شاخص‌های توسعه شهری، تحلیل عاملی، سطح‌بندی سکونتگاه‌ها، استان ایلام.

۱- مقدمه

تمرکز شدید و عدم تعادل از جمله ویژگی‌های کشورهای در حال توسعه است که این ویژگی معلول نتایج سیاست‌های رشد قطبی به شمار می‌آید، در نتیجه‌ی این سیاست، تعداد معدودی از مناطق نقش کلیدی داشته و سایر مناطق به صورت حاشیه‌ای عمل می‌نمایند. در همین راستا، کشورهای در حال توسعه به منظور تقویت زیربنای اقتصادی خود، رهایی از وابستگی، ایجاد تعادل منطقه‌ای و در نهایت نیل به توسعه‌ی اقتصادی پایدار، نیازمند شناسایی امکانات و منابع کشورشان می‌باشند (بختیاری، ۱۳۸۱: ۳). از این رو بررسی و شناخت وضعیت مناطق و نواحی، قابلیت‌ها، محدودیت‌ها، فرصت‌ها، تهدیدها و تنگناها در برنامه‌ریزی ناحیه‌ای (منطقه‌ای) و انتظام فضایی، از اهمیت بسزایی برخوردار است. برنامه‌ریزی ناحیه‌ای که حاصل تلفیق نظریه‌های اقتصادی با مباحث جغرافیایی می‌باشد (قرخلو، ۱۳۸۵: ۶۰)، با نگاه عمیق و همه‌جانبه به مسائل ناحیه‌ای، در پی انتظام کشیدن کانون‌های زیستی در فضای ملی و به تعبیری دیگر در پی فراهم ساختن بهترین شرایط زیست و روابط مناسب بین کانون‌های زیستی می‌باشد (زیاری، ۱۳۷۸: ۱۹۶).

در واقع برای ایجاد تعادل و به منظور شکل دادن فضاهای مناسب و همگون، بحث برنامه‌ریزی منطقه‌ای مطرح شده و اولین گام در برنامه‌ریزی منطقه‌ای، شناخت نابرابری‌های اقتصادی-اجتماعی و فرهنگی نواحی مختلف می‌باشد. معمولاً شناسایی وضعیت موجود سکونتگاه‌های شهری و آگاهی از استعدادها و امکانات توسعه‌ای، فرصت‌ها و تهدیدها و همچنین کوشش در جهت بررسی شاخص‌های توسعه‌ی شهری هر یک از این نقاط، نه تنها موجب ارائه‌ی طرح‌ها و برنامه‌های کارآمدتر می‌گردد، بلکه به نوعی ضرورت محسوب می‌شود. به عبارت دیگر می‌توان گفت شناخت میزان توسعه‌یافتگی نقاط سکونتگاهی نسبت به یکدیگر نه تنها موجب شناسایی توان‌ها و کمبودهای آنها، بلکه در نهایت موجب توفیق برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای می‌گردد (تقوایی و رضانی، ۱۳۸۴: ۵۰).

در این پژوهش سعی بر آن است که با انتخاب تعدادی از شاخص‌های اصلی توسعه‌ی شهری و تجزیه و تحلیل این شاخص‌ها با استفاده از دو روش تحلیل عاملی و تحلیل خوشه‌ای به سطح‌بندی شهرهای استان ایلام پرداخته و به لحاظ میزان توسعه‌یافتگی، آنها را در گروه‌های مختلف جای دهیم.

در زمینه‌ی توسعه‌یافتگی، نابرابری‌های مناطق و همچنین تکنیک‌های سطح‌بندی، مطالعات گسترده‌ای در سطح بین‌المللی، ملی و منطقه‌ای صورت گرفته است. در اینجا سعی شده است،

از پیشینه اصلی موضوع استفاده شود، در جدول شماره ۱ خلاصه‌ای از نتایج این مطالعات آورده شده است:

جدول شماره (۱): خلاصه پیشینه‌ی پژوهش‌های مربوط به سطح بندی و درجه توسعه یافتگی مناطق

عنوان تحقیق	مؤلف	سال	نتیجه / توضیح
تعیین درجه توسعه یافتگی شهرستان‌های استان آذربایجان شرقی	علی دهقان	۱۳۷۳	در بررسی درجه توسعه یافتگی شهرستان‌های آذربایجان در دوره ی ۶۵-۵۵ نتیجه می‌گیرد توسعه یافتگی در نقاط شهری بیشتر از نقاط روستایی بوده و شکاف توسعه بین شهرهای این استان بسیار زیاد است. به طوری که نابرابری بین شهرستان‌های استان بیشتر از نابرابری‌ها میان استان‌های کشور است.
بررسی شاخص‌های برخورداری و درجه بندی توسعه در شهرهای استان ایلام	مسعود تقوایی و سعید خوب‌آیند	۱۳۸۱	شهرهای ایلام، دره شهر و دهلران در اکثر شاخص‌های توسعه به طور نسبی از وضعیت مناسبتری برخوردار می‌باشند و شهرهای میمه، پهل و موسیان نسبت به بقیه شهرهای استان از درجه‌ی محرومیت بیشتری برخوردارند.
رتبه‌بندی شهرستان‌های استان اصفهان از نظر شاخص‌های صنعتی	مصطفی عمادزاده و همکاران	۱۳۸۲	در سال ۱۳۷۵ نجف آباد، خمینی‌شهر و کاشان صنعتی‌ترین و لنجان، فریدون‌شهر و سمیرم محروم‌ترین و غیرصنعتی‌ترین شهرستان‌های استان بوده‌اند.
مقایسه شهرستان‌های استان فارس بر اساس شاخص‌های توسعه ۱۳۵۵-۷۵	گرام‌الله زبیری و اسحاق جلالیان	۱۳۸۷	با استفاده از ۴۰ شاخص و با بهره‌گیری از روش تحلیل عاملی به مقایسه‌ی شهرستان‌های استان فارس بر اساس شاخص‌های توسعه طی سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۵۵ پرداخته‌اند. نتایج حاصله نشان می‌دهد که الگوی حاکم بر توسعه‌ی فضایی استان فارس، الگوی مرکز- پیرامون و توری قطب رشد می‌باشد.
سطح بندی شهرستان‌های استان گلستان از نظر شاخص‌های توسعه یافتگی با استفاده از روش تحلیل عاملی	مهین نسترین و سارا فتاحی	۱۳۸۸	نتایج به دست آمده نشان دهنده‌ی عدم توزیع هم‌انگ امکانات و خدمات در شهرستان‌های این استان می‌باشد. به شکلی که شهرستان‌های گرگان، بندرگز و گردکوی از لحاظ برخورداری از جمیع امکانات و خدمات نسبت به دیگر شهرستان‌های استان در رتبه نخست و شهرستان‌های بندر ترکمن، مینو دشت، آزادشهر و آق قلا در رتبه آخر قرار دارند.
تحلیلی بر توسعه یافتگی شهرستان‌های استان سیستان و بلوچستان	صفر قائد رحمتی و همکاران	۱۳۸۹	نتایج حاصل از این پژوهش نشان دهنده‌ی عدم توزیع هم‌انگ امکانات و خدمات در شهرستان‌های استان می‌باشد. به شکلی که از مجموع ده شهرستان مورد مطالعه استان، شهرستان‌های زاهدان و زابل در تخصیص منابع و امکانات و خدمات در رتبه اول و شهرستان‌های ایرانشهر، سراوان، چابهار، خاش و نیکشهر در رتبه دوم و شهرستان‌های سراپاز، کنارک و زهک در رتبه آخر قرار گرفته‌اند.
ارزیابی و تحلیل میزان توسعه یافتگی شهرستان‌های استان فارس	علی زنگی‌آبادی و محمود اکبری	۱۳۹۰	وضعیت‌سنجی شاخص‌های مورد بررسی در شهرستان‌های فارس حکایت از نابرابری و عدم تعادل دارد. شهرستان شیراز به دلیل داشتن مرکزیت سیاسی در استان برتری خود را در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و غیره حفظ کرده است. در نهایت با توجه به سطح توسعه هر یک از شهرستان‌ها راهکارهایی برای برنامه‌ریزی شاخص‌های توسعه ارائه شده است.

۲- مبانی نظری تحقیق

در جهان امروز نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی به عنوان یک پدیده فراگیر و رو به گسترش، قابل مشاهده است؛ هر چند تلاش عمومی برنامه‌ریزان اجتماعی چه در سطح ملی و چه در سطح بین‌المللی در پی کاهش این نابرابری‌هاست، اما حرکت تاریخی توسعه، به رغم و به همراه افزایش ثروت، همواره در جهت گسترش نابرابری‌ها بوده است. به گفته ی هاروی هیچ مرکزی

بدون حاشیه وجود ندارد (هاروی، ۱۳۷۶: ۱۱۳). این نابرابری در تبلور خارجی خود، تمرکز را در اشکال گوناگون نشان می‌دهد. کشورهای توسعه یافته در برابر کشورهای در حال توسعه، شمال در برابر جنوب، تمرکز قدرت و ثروت را در سطح جهانی نشان می‌دهد. در سطح ملی و محلی نیز، چه در کشورهای توسعه یافته و چه در کشورهای در حال توسعه جغرافیای نابرابری، قطب‌های توسعه با مناطق محروم و پیرامون وجود دارد (شالی و رضویان، ۱۳۸۹: ۲۷).

توسعه دارای ابعاد کارکردی متعدد و در واقع منشور چند وجهی است، چنان‌که دانشمندان از توسعه تعاریف متعددی ارائه داده‌اند؛ دنیس گولت در تعریف توسعه می‌گوید: توسعه باید علاوه بر اهداف اقتصادی و اجتماعی، هدف‌های فرهنگی و سیاسی هم داشته باشد، در عین حال توسعه تمام تغییرات سیستم اجتماعی را در برمی‌گیرد، تغییراتی که جامعه را از وضعیت نامناسب فعلی به سمت یک وضع مناسب بکشاند (حسن زاده دلیر، ۱۳۸۰: ۲۶). پل استریتن معتقد است که هدف غایی توسعه باید فراهم آوردن بهبود مستمر در وضع افراد باشد و ثمرات خود را نصیب همگان کند (معصومی اشکوری، ۱۳۷۶: ۴۲). بسیاری از متفکران بزرگ و مشهور دنیای اقتصاد نیز همچون آدام اسمیت، بایر، کلارک، هیرشمن، لویس، میردال و روستو توسعه را به معنای تحول بنیادی از جامعه‌ی کهن به جامعه‌ی نوین می‌دانند (تقوایی و احمدی، ۱۳۸۳: ۴۶). نظریه‌های ارائه شده درباره دستیابی به توسعه را می‌توان به دو گروه عمده‌ی نظریه‌ی رشد نامتعادل و نظریه‌ی رشد متعادل تقسیم نمود:

فرانسوا پرو، هیرشمن، سینگر، کیندلبرگراسترتین و روستو از پیروان دکترین رشد نامتعادل هستند که در آن، نظریه قطب رشد تجلی می‌شود. نظریه‌ی قطب رشد پویا بر دو اثر استوار است: یکی اثرات تمرکز و دیگری اثرات پخش؛ بدین صورت که رشد همزمان در همه جا اتفاق نمی‌افتد، بلکه در نقاط یا قطب‌های توسعه اتفاق می‌افتد که از قدرت جاذبه‌ی بالایی برخوردارند (اثر تمرکز). این نقاط، توسعه را در کانال‌هایی پخش می‌کنند که کل اقتصاد را تحت تأثیر قرار می‌دهد (اثر پخش)؛ (کلانتیری ۱۳۸۰: ۶۰-۷۰) طرفداران نظریه‌ی قطب رشد معتقدند که گسترش شهرها منجر به توسعه‌ی اجتماعی و اقتصادی روستاها می‌گردد و در نتیجه باید به دنبال گسترش و رشد صنایع در شهرهای بزرگ بود (مولایی، ۱۳۸۶: ۲۴۳).

میردال، هاریسن، دوبر، دان فورد و میسرا معتقدند که تئوری قطب رشد نتوانسته است نابرابری و عقب‌ماندگی بین مناطق مختلف را در کشورهای توسعه نیافته از بین ببرد، بلکه باعث تشدید نابرابری منطقه‌ای شده است و لذا الگوی مناسبی برای کشورهای توسعه نیافته نیست (قره باغیان، ۱۳۷۵: ۱۷۰-۱۹۰). روزن اشتاین رودن، رشد متعادل را وجود صرفه‌جویی‌های خارجی،

وابستگی افقی و متقابل تقاضاهای شعب مختلف یک اقتصاد، ابراز می‌دارد (زیاری و جلالیان، ۱۳۸۷: ۸۱)، زیرا رشد متعادل بر این نکته تأکید می‌کند که برای رهایی از سطح راکد درآمد و قدرت تولید در کشورهای توسعه نیافته به منظور درهم شکستن زنجیره‌ی تسلسل‌های فقر، با توجه به وجود صرفه‌جویی‌های خارجی و وابستگی بین بخش‌ها، باید کار را از صرفه‌جویی‌های متقارن و همزمان در طرح‌های متعدد اقتصادی و اجتماعی آغاز کرد و برای دستیابی به یک سیر توسعه اقتصادی توأم با موفقیت، لازم است که کار با حداقل سرمایه‌گذاری در تمامی فعالیت‌های اقتصادی و بخش‌های مختلف تولید آغاز شود تا بخش‌های اقتصادی بتوانند به حمایت از یکدیگر بپردازند (جیروند، ۱۳۷۵: ۱۴۷ و ۱۴۸).

مروری بر ادبیات نظری و کاربردی در زمینه توسعه ناحیه‌ای نشان می‌دهد که توسعه ناحیه‌ای از دیدگاه‌های مختلف مورد بررسی قرار گرفته است. اقتصاددانان «نئوکلاسیک» معتقدند که رشد و توسعه ناحیه‌ای تحت تأثیر عوامل ساختار تعادل و جابجایی قرار دارد و در دراز مدت باعث می‌شود تا جریان آزاد منابع بین نواحی یک سرزمین یا کشور، نوعی تعادل بین ناحیه‌ای را به وجود آورد. دلیل آن، این است که سرمایه‌ها و منابع، با وجود این شرایط، از نواحی با هزینه‌های بالا به نواحی با هزینه‌های پایین جابجا می‌شوند.

نئوکینزها توسعه‌ی ناحیه‌ای را وابسته به میزان صادرات می‌دانند، به طوری که با تقسیم اقتصاد ناحیه به دو بخش پایه و غیر پایه، توسعه نواحی را ناشی از بخش پایه دانسته و معتقدند، سایر فعالیت‌ها زاییده رشد و فعالیت‌های بخش پایه است (صرافی، ۱۳۷۹، ۱۴۷). از سوی دیگر، فرانسوا پرو نظریه‌ی راهبرد قطب رشد را برای رشد و توسعه هراستان‌های کمتر توسعه یافته ارائه نمود (حسین زاده دلیر ۱۳۸۴: ۶۹)، وی معتقد است رشد به طور همزمان در همه جا ظاهر نمی‌شود بلکه در قطب‌ها و مراکز خاص ظاهر شده و سپس از طریق فعل و انفعالاتی آثار نهایی خود را در کل اقتصاد نمایان می‌سازد (صبغ کرمانی، ۱۳۸۰: ۲۴۶). میسرا معتقد است که هدف همه فرایندهای توسعه، رفاه انسان است و توسعه ناحیه‌ای نیز استثنائی بر این قاعده نیست (حسین زاده دلیر، ۱۳۸۴: ۷۳). جان فریدمن با ارائه‌ی نظریه‌ی مرکز- پیرامون به ایجاد رابطه استعماری مرکز- پیرامون در سیستم فضایی اشاره می‌کند. در این نظریه بر پویایی روابط میان نواحی و تأثیر پذیری نواحی از یکدیگر در طول زمان بر روی ساختار فضایی تأکید می‌شود.

امروزه اقتصاددانان نظریه رشد متوازن در مناطق مختلف، ضرورت برنامه‌ریزی منطقه‌ای صحیح را جهت رسیدن به توسعه متوازن مطرح می‌کنند و معتقدند که توسعه متعادل ناحیه‌ای با فراهم کردن بهترین شرایط و امکانات برای توسعه جامع همه نواحی، می‌تواند تفاوت‌های

کیفیت زندگی بین ناحیه‌ای و درون ناحیه‌ای را به حداقل رساند و نهایتاً از بین ببرد (مولایی، ۱۳۸۷: ۷۴).

۳- روش‌ها و تکنیک‌های تحقیق

۳-۱- روش تحقیق

این تحقیق از نوع کاربردی و با توجه به مؤلفه‌های مورد بررسی، رویکرد حاکم بر آن توصیفی-تحلیلی می‌باشد. قلمرو و گستره مکانی پژوهش، کلیه‌ی شهرهای استان ایلام در سال ۱۳۹۰ بر اساس تقسیمات اداری و سیاسی بوده است. گام نخست، استخراج متغیرهای موجود (اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و زیربنایی) و تبدیل آنها از طریق سرانه‌سازی و نسبت‌های مختلف به شاخص است. در مرحله بعدی ۲۸ شاخص مختلف در ابعاد فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و زیربنایی که از آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن اخذ گردیده، با روش تحلیل عاملی به چهار عامل برتر کاهش پیدا نمود. برای هر یک از عوامل مقدار ویژه، درصد واریانس، واریانس جمععی و همچنین ضریب اختلاف (شکاف برخورداری بین شهرها) تبیین گردید. با توجه به هر یک از عوامل استخراج شده، شهرهای این استان در چهار گروه توسعه یافته، نسبتاً توسعه یافته و کمتر توسعه یافته و محروم قرار گرفتند. در ادامه تکنیک‌های مورد استفاده معرفی و تشریح می‌شوند:

۳-۲- تکنیک تحلیل عاملی

تحلیل عاملی از تکنیک‌های قدرتمندی است که در علوم مختلف کاربردهای زیادی دارد (کلاین، ۱۳۸۰: ۴۵) و کشف همبستگی بین مجموعه‌ای از متغیرها را از طریق مجموعه‌ی کوچکتر متغیرهای تصادفی جستجو می‌کند (Abul Nega, 1997)، در واقع تحلیل عاملی یکی از روش‌های گوناگون تجزیه و تحلیل است که به کاهش تعداد زیادی از متغیرها کمک می‌کند، مهمترین هدف آن کاهش تعداد زیادی از متغیرها و آشکار ساختن ساختار و الگوی داده هاست (local government Data Unit, 1991: 2). تحلیل عاملی راه‌حل‌های منحصر به فردی ارائه می‌دهد، در این تکنیک معمولاً تعداد عامل‌ها با در نظر گرفتن اینکه چقدر مدل با داده‌ها تناسب دارد، تعیین می‌شود. (Everitt & Dunn 1991: 3).

معمولاً از تکنیک تحلیل عاملی زمانی استفاده می‌شود که یک یا چند مورد از موارد پایین انجام گیرد:

- تعیین اینکه مجموعه‌ی کوچکی از عوامل وجود دارند که ارتباط بین متغیرهای مشاهده شده را توضیح خواهند داد؛

- تعیین تعدادی از عامل‌های اساسی؛

- تفسیر کردن عامل‌های جدید؛
- ارزیابی کردن منحصر به فرد و تجربی در مجموعه‌ی داده تحریک کننده‌ی عامل‌های جدید؛
- استفاده از عامل‌های جدید در تحلیل‌های آماری (Wang, 2001).
- در تحلیل عاملی با چند اصطلاح عمده مواجه‌ایم که عبارتند از:
- بار عاملی: که همبستگی بین عامل‌ها و متغیرها را نشان می‌دهد؛
- ماتریس دوران یافته: که در اصل ماتریس تبدیل کننده‌ی فارورم می‌باشد و در واقع ماتریسی است که جای متغیرها و موردها با هم عوض می‌شود؛
- ماتریس عاملی: که درصد واریانس هر یک از عامل‌هاست؛
- وزن عاملی: وزن‌هایی هستند که به متغیرها داده می‌شوند، تا در تعیین امتیاز عوامل، مشکلی ایجاد نشود، در حقیقت وزن‌های عاملی ضریبی هستند که به هر یک از متغیرها داده می‌شوند تا امتیاز عاملی به دست آید،
- امتیاز عاملی: وزن عددی است که هر یک از نقاط (شهر، روستا و...) پس از ضرب وزن عاملی در مقدار شاخص اصلاح شده از طریق معادله Z استاندارد یا زد اسکور به دست می‌آید (طالبی و زنگی آبادی، ۱۳۸۰: ۱۲۸).

۳-۳- روش تحلیل خوشه‌ای

تحلیل خوشه‌ای یکی از روش‌های پرکاربرد در مطالعات جغرافیای ناحیه‌ای است و اسبابی را برای طبقه‌بندی تجربی متغیرها به خوشه‌ها فراهم می‌کند (Tomas, et, al, 2001). در واقع روشی برای سطح‌بندی مناطق، شهرها و روستاها و... می‌باشد، به طوری که در این روش، مکان‌های واقع در یک سطح شباهت زیادی با همدیگر داشته، اما تفاوت قابل توجهی با مکان‌های سطوح دیگر دارند و هدف آن تفکیک مجموعه‌ای از داده‌ها به خوشه‌های گسسته با خصوصیات مشترک است (Gallegos & Ritter, 2005).

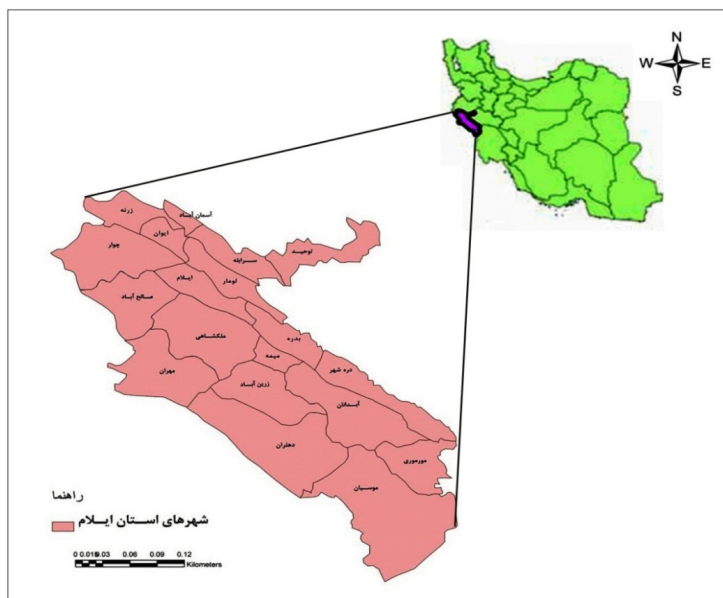
تحلیل خوشه‌ای به دو روش خوشه‌ای سلسله‌مراتبی و خوشه‌ای غیر سلسله‌مراتبی صورت می‌گیرد که در مطالعات جغرافیایی روش خوشه‌ای سلسله‌مراتبی کاربرد بیشتری دارد. تجزیه و تحلیل خوشه‌ای سلسله‌مراتبی با استفاده از روش تراکمی یا تفکیکی انجام می‌پذیرد. در روش خوشه‌ای سلسله‌مراتبی تراکمی هر مکان با خوشه‌ای خاص آغاز می‌شود، سپس دو مکان با هم ترکیب شده خوشه‌ای جدید می‌سازند. بنابراین در هر مرحله تعداد خوشه‌ها به صورت یک به یک کاهش می‌یابد، بعضاً مکان سومی با خوشه دو مکانی ادغام شده و خوشه‌ای جدید را بوجود می‌آورند و بعضی موارد نیز ممکن است دو خوشه‌ی دو مکانه با هم ترکیب شوند و خوشه‌ای

جدید را بوجود آورند. بدین ترتیب به تدریج تمام مکان‌ها با همدیگر ادغام شده و نهایتاً یک خوشه‌ی بزرگی را پدید می‌آورند (حکمت نیا و موسوی ۱۳۸۵: ۲۳۶).

۴- قلمرو پژوهش

استان ایلام با ۲۰۱۳۳ کیلومتر مربع، که حدود ۱/۲ درصد مساحت کل کشور را تشکیل می‌دهد، در غرب کشور، بین ۴۵ درجه و ۲۴ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۱۰ دقیقه‌ی طول شرقی از نصف النهار گرینویچ و ۳۱ درجه و ۵۸ دقیقه تا ۳۴ درجه و ۱۵ دقیقه‌ی عرض شمالی از خط استوا واقع است. این استان از شمال با استان کرمانشاه از جنوب با استان خوزستان و کشور عراق، از شرق با استان لرستان و قسمتی از خوزستان، و از سمت غرب با ۴۲۵ کیلومتر مرز مشترک، با کشور عراق همجوار است.

بر طبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰، استان ایلام دارای ۲۱ نقطه شهری می‌باشد (شکل شماره ۱)، که با جمعیت ۵۵۷/۵۹۹ نفر، حدود ۰/۷ درصد جمعیت کشور را به خود اختصاص داده و کم‌جمعیت‌ترین استان کشور شناخته شده است. از این تعداد حدود ۳۵۶۸۹۶ (۶۴ درصد) جمعیت شهری و ۲۰۰۷۰۳ (۳۶ درصد) جمعیت روستایی می‌باشد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰: ۱۴).

شکل شماره ۱: موقعیت جغرافیایی استان ایلام در کشور

۵- یافته‌های پژوهش

۵-۱- شاخص‌های مورد مطالعه

در این پژوهش بر اساس ۲۸ شاخص مربوط به شهرهای استان ایلام در جهت تشخیص میزان برخورداری هر شهر از شاخص‌های توسعه، با استفاده از تکنیک تحلیل عاملی اقدام شده است. شاخص‌های مورد مطالعه در ۴ گروه: آموزشی، بهداشتی-درمانی، اقتصادی-اجتماعی و تسهیلات عمومی در خصوص کانون‌های ۲۱ گانه شهری استان تهیه شده و سپس با استفاده از دو تکنیک تحلیل عاملی و تحلیل خوشه‌ای به تجزیه و تحلیل سیستم شهری پرداخته شد. لازم به ذکر است که شاخص‌های ۴ گانه اقتصادی-اجتماعی، تسهیلات عمومی، آموزش و بهداشتی-درمانی به شرح جدول شماره ۲ آورده شده است:

جدول شماره (۲): شاخص‌های انتخابی در شهرهای استان ایلام

ردیف	معیار	شاخص
۱	تسهیلات عمومی	تعداد کشتارگاه - آتش‌نشانی - تعداد میادین میوه و تره‌بار - تعداد آرامستان - تعداد کتابخانه - درصد خانوارهای دارای برق - درصد خانوارهای دارای آب لوله‌کشی - درصد خانوارهای دارای تلفن.
۲	آموزشی	تعداد دبستان ابتدایی - تعداد مدرسه راهنمایی - تعداد دبیرستان - تعداد مراکز پیش‌دانشگاهی - تعداد مراکز کار و دانش - تعداد مراکز فنی و حرفه‌ای - تعداد مراکز آموزش عالی - درصد باسوادی.
۳	اقتصادی - اجتماعی	درصد شاغلان به جمعیت فعال - درصد خانوارهای مالک مسکن - درصد شاغلین بخش کشاورزی - درصد شاغلین بخش صنعت - درصد شاغلین بخش خدمات - درصد جمعیت شهری.
۴	بهداشتی - درمانی	تعداد بیمارستان - تعداد درمانگاه - تعداد واحدهای اورژانس - تعداد رادیولوژی - تعداد داروخانه - تعداد آزمایشگاه.

مأخذ: محاسبات نگارندگان

۵-۲- استخراج و ساخت عامل‌ها

استخراج عامل‌ها با استفاده از ماتریس همبستگی بین عامل‌ها به دست می‌آید. برای تشخیص این که چه مؤلفه‌هایی به چه عامل‌هایی تعلق دارد و نیز برای تفسیرپذیر کردن عامل‌ها، وارد مرحله چرخش عاملی با روش وریماکس شده‌ایم. با انجام تحلیل عاملی و بیرون کشیدن متغیرها با روش تجزیه تحلیل به عوامل اصلی توسط نرم افزار SPSS19، تعداد ۴ عامل با واریانس جمعی ۸۴/۸۸ درصد استخراج شدند. درصد واریانس ساده و واریانس جمعی عوامل استخراج شده به شرح جدول ذیل است:

جدول شماره (۳): نتایج تحلیل عوامل حول محور اصلی ۲۸ متغیر انتخابی

ردیف	عامل‌ها (factor)	ارزش ویژه	درصد واریانس	واریانس جمعی
۱	عامل شماره ۱	۷/۵۷	۶۲/۷۶	۶۲/۷۶
۲	عامل شماره ۲	۲/۶۷	۹/۵۶	۷۲/۳۳
۳	عامل شماره ۳	۱/۹۹	۷/۱۰	۷۹/۴۴
۴	عامل شماره ۴	۱/۵۲	۵/۴۳	۸۴/۸۸

مأخذ: محاسبات نگارندگان

همان‌گونه که در جدول بالا ملاحظه می‌شود ۴ عامل استخراجی حدود ۸۵ درصد کل واریانس را تبیین نموده‌اند. به عبارت دیگر ۴ عامل مذکور، ۸۵ درصد اختلاف مکانی نقاط را باعث شده‌اند. در این تحلیل، عامل اول، به تنهایی ۶۲/۷۶ درصد کل واریانس را محاسبه و تفسیر نموده که

این امر نشان دهنده‌ی معنی‌دار بودن و تاثیرگذاری زیاد این عامل بر روی سایر متغیرها می‌باشد، ۳ عامل بعدی دیگر ۲۲/۰۹ درصد واریانس را بازگو می‌نماید و بقیه عامل‌ها چندان معنی‌دار نبوده و به طور عمدی توسط محقق حذف می‌شوند.

۵-۳- نامگذاری عامل‌ها

در این مرحله بر اساس همبستگی‌های معنی‌دار بین هر یک از شاخص‌ها، می‌توان اسامی یا عناوینی برای هر یک از آنها انتخاب نمود، که در ادامه به آن پرداخته می‌شود:

۵-۳-۱- **عامل اول:** مقدار ویژه‌ی این عامل ۱۷/۵۷ می‌باشد که به تنهایی ۶۲/۷۶ درصد واریانس را تبیین می‌نماید، این عامل را با توجه به ارزش ویژه‌ی آن می‌توان پرمعنی‌ترین عامل انتخابی در تحلیل صورت گرفته، قلمداد نمود. متغیرهای بارگذاری شده در عامل اول، به شرح جدول ذیل می‌باشند:

جدول شماره (۴): متغیرهای بارگذاری شده در عامل اول

ردیف	نام متغیر	میزان همبستگی
۱	مراکز آموزش عالی	٪۷۱
۲	بیمارستان	٪۶۹
۳	درمانگاه	٪۶۶
۴	رادیولوژی	٪۶۶
۵	واحدهای اورژانس	٪۶۶
۶	داروخانه	٪۶۰
۷	مراکز پیش‌دانشگاهی	٪۵۹
۸	دبیرستان	٪۵۵
۹	درصد از جمعیت شهری	٪۵۵
۱۰	مراکز فنی و حرفه‌ای	٪۵۳
۱۱	مدارس راهنمایی	٪۵۲
۱۲	مراکز کار و دانش	٪۵۱
۱۳	درصد باسوادی	٪۲۹
۱۴	درصد خانوارهای دارای برق	٪۲۹

مأخذ: محاسبات نگارندگان

همان‌گونه که در آمار و ارقام جدول ۴ ملاحظه می‌گردد در عامل اول، مجموعاً ۱۴ متغیر، بارگذاری شده‌اند؛ در بین متغیرهای مذکور ۵ متغیر درمانی، ۷ متغیر آموزشی، ۱ متغیر اقتصادی- اجتماعی و ۱ متغیر تسهیلاتی می‌باشد. تجمع این شاخص‌ها در این عامل، بیانگر وجود رابطه معنی‌دار بین آنهاست، بدین صورت با توجه به متغیرهای بارگذاری شده در این عامل، می‌توان این عامل را عامل آموزشی- بهداشتی نامید. در این عامل شهرهایی قرار می‌گیرند که در مجموع سهم بیشتری از جمعیت شهری استان را در خود جای داده‌اند، درصد افراد

دانشگاهی و باسواد در آنها بالاست و از لحاظ امکانات درمانی و همچنین امکانات آموزشی در وضعیت نسبتاً خوب و قابل توجهی قرار دارند.

۵-۳-۲- عامل دوم: مقدار ارزش ویژه عامل دوم ۲/۶۷ می‌باشد و کلاً ۹/۵۶ درصد واریانس را محاسبه و تفسیر می‌نماید، جدول ۵ متغیرهای بارگذاری شده در عامل دوم، همراه با بر چسب و میزان همبستگی متغیرها با این عامل را نشان می‌دهد:

جدول شماره (۵): متغیرهای بارگذاری شده در عامل دوم

ردیف	نام متغیر	میزان همبستگی
۱	آتش نشانی	٪۶۹
۲	آرامستان	٪۶۲
۳	دبستان ابتدائی	٪۶۰
۴	درصد خانوارهای مالک مسکن	٪۴۰
۵	درصد شاغلین بخش صنعت	٪۳۷

مأخذ: محاسبات نگارندگان

همان‌گونه که در جدول فوق مشاهده می‌شود، در این عامل ۵ شاخص بارگذاری شده که دارای همبستگی نسبتاً خوبی می‌باشند. در این عامل، ۲ شاخص اجتماعی-اقتصادی، ۲ شاخص تسهیلاتی و ۱ شاخص آموزشی می‌باشد. در نتیجه این عامل را می‌توان اقتصادی-تسهیلاتی نامید.

۵-۳-۳- عامل سوم: مقدار ارزش ویژه این عامل برابر با ۱/۹۹ و حدود ۷/۱۰ درصد کل واریانس را محاسبه و تفسیر می‌نماید، متغیرهایی که در این عامل بارگذاری شده‌اند به شرح جدول شماره ۶ می‌باشد.

جدول شماره (۶): متغیرهای بارگذاری شده در عامل سوم

ردیف	نام متغیر	میزان همبستگی
۱	آزمایشگاه	٪۸۱
۲	درصد خانوارهای دارای آب لوله کشی	٪۵۹
۳	درصد شاغلین بخش کشاورزی	٪۳۹

مأخذ: محاسبات نگارندگان

بر اساس آمار و ارقام جدول فوق، با توجه به اینکه از بین متغیرهای بارگذاری شده در عامل سوم، ۱ شاخص تسهیلاتی، ۱ شاخص بهداشتی و ۱ شاخص اقتصادی می‌باشد. عامل مذکور را می‌توان عامل تسهیلاتی، بهداشتی-اقتصادی نامگذاری نمود.

۵-۳-۴- عامل چهارم: همان گونه که ملاحظه می‌شود، هر چه قدر از عامل اول به طیف عامل‌های بعدی حرکت می‌نمایم، این عامل‌ها درصد کمتری از واریانس را پوشانده و از ارزش ویژه‌ی آن کاسته می‌شود. عامل چهارم به عنوان آخرین عامل معنی‌دار حدود ۵/۴۳ درصد از واریانس را توضیح داده و مقدار ارزش ویژه‌ی آن برابر با ۱/۵۲ می‌باشد. متغیرهای بارگذاری شده در عامل چهارم با میزان همبستگی آنها با این عامل به شرح جدول شماره ۷ است.

جدول شماره (۷): متغیرهای بارگذاری شده در عامل چهارم

ردیف	نام متغیر	میزان همبستگی
۱	کشتارگاه	٪۶۷
۲	درصد خانوارهای دارای تلفن	٪۶۶
۳	میادین میوه و تره بار	٪۶۵
۴	درصد شاغلین بخش خدمات	٪۵۹
۵	درصد شاغلین به جمعیت فعال	٪۴۹
۶	کتابخانه عمومی	٪۴۸

مأخذ: محاسبات نگارندگان

با توجه به آمار و ارقام جدول فوق، ملاحظه می‌گردد که در این عامل ۶ شاخص بارگذاری شده‌اند که از این تعداد، ۴ شاخص تسهیلاتی و ۲ شاخص اقتصادی-اجتماعی می‌باشد. لذا این عامل را می‌توان تحت عنوان عامل تسهیلاتی-اقتصادی نامگذاری نمود.

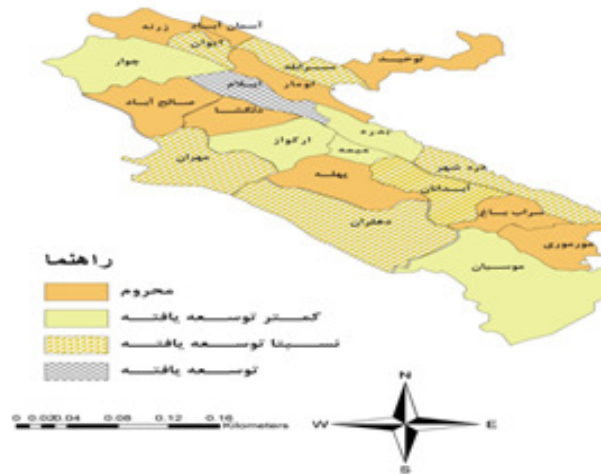
۵-۴- محاسبه درجه توسعه یافتگی و رتبه‌بندی شهرها بر اساس عامل‌ها

پس از انجام مراحل مختلف تکنیک تحلیل عاملی، با استفاده از امتیازات عاملی که برای هر یک از شهرها محاسبه شده، با جمع امتیازات عاملی، می‌توان شاخص ترکیبی را محاسبه نموده و به رتبه‌بندی شهرها مبادرت ورزیده و درجه توسعه یافتگی شهرهای مورد مطالعه را تعیین نمود. با توجه به جدول شماره ۸ شهر ایلام به عنوان مرکز استان با کسب امتیاز (۴/۳۱۰۸۳) به عنوان برخوردارترین شهر و شهرهای سراب باغ (۳/۸۶۰۴۹) (مورموری (۳/۸۵۵۴) و توحید (۲/۵۷۱۲) به ترتیب به عنوان محروم‌ترین شهرهای استان شناخته شدند. این امتیازات به دست آمده بین اولین و آخرین شهر، نشان‌دهنده‌ی تفاوت‌ها و اختلافات فاحش به لحاظ شاخص‌های انتخابی توسعه می‌باشد. در شکل شماره ۲ نیز، این اختلاف در سطح توسعه یافتگی، نمایش داده شده است.

جدول شماره (۸): رتبه‌بندی شهرهای استان ایلام بر اساس عامل‌ها

ردیف	نام شهر	امتیاز عاملی هر یک از مولفه‌ها				رتبه	شاخص ترکیبی	سطح توسعه
		عامل اول	عامل دوم	عامل سوم	عامل چهارم			
۱	آبدان	۲/۶۳-۸۳	-/۹۳۲۵۶	-/۲۹۷۲۲	-/۱۸۵۰۸	۲/۰۸۰۹۹	۶	در حال توسعه
۲	استان آباد	-/۶۷۳۶۲	-/۱۶۰۳۹	-/۰۶۶۸۳	-/۴۴۸۸۱	۱۸	معروم	
۳	ایلام	۳/۱۰۳۲۹	-/۲۰۷۲۲	-/۲۱۹۰۸	-/۷۸۱۱۴	۴/۳۱۰۸۳	۱	توسعه یافته
۴	ایوان	۱/۸۳۳۴۷	۰/۵۲۱۲	-/۸۰۰۰۶	-/۰۴۶۰۸۳	۲/۲۲۵۲۲	۳	در حال توسعه
۵	بهره	-/۵۳۳۴۸	-/۰۷۴۹۶	۰/۵۶۶۶۵	۱/۲۶۳۲۲	۱/۲۳۲۰۵	۸	کتر توسعه یافته
۶	توچند	-/۷۷۹۲۶	-/۰۴۴۱۶	-/۱۶۱۳۰۸	-/۲۶۲۳	۲/۵۷۱۲	۱۹	معروم
۷	چوار	-/۵۹۷۲	۰/۶۷۵۴۶	-/۲۸۹۳۶	-/۰۶۴۵۲	۱/۰۰۹۹	۱۰	کتر توسعه یافته
۸	درخشور	-/۵۶۵۸۸	-/۹۴۹۵۱	-/۲۸۲۸۳	-/۷۵۱۴۱	۲/۰۴۸۵۷	۵	در حال توسعه
۹	دلکش	-/۶۵۳۴۲	-/۰۱۰۱۴	-/۱۶۲۵۰۸	۰/۵۳۴۰۴	-/۱۸۴۵۶	۱۶	معروم
۱۰	دهران	۱/۲۳۰۰۵	۰/۷۱۴۶۶	-/۵۳۸۲	-/۲۱۹۱۴	۲/۲۶۳۴۸	۲	در حال توسعه
۱۱	زنده	-/۹۰۰۹۹	-/۱۲۸۶۳۹	۱/۰۷۳۷۷	-/۱۹۵۱۵	-/۱۳۰۸۷۶	۱۵	معروم
۱۲	زرین آباد	-/۵۰۷۲۵	۰/۳۴۳۰۹	-/۲۳۷۸۷	-/۰۲۳۹۸	-/۴۲۶۰۱	۱۳	معروم
۱۳	سراب باغ	-/۶۸۹۰۶	-/۸۰۱۴۲	-/۱۳۱۶۵	-/۲۳۸۳۶	-/۴۸۶۰۴۹	۲۱	معروم
۱۴	سرابه	۱/۶۶۶۲۲	-/۳۵۸۳	-/۰۹۹۱۴۶	-/۹۸۸۲۴	۲/۰۲۱۳	۴	در حال توسعه
۱۵	صالح آباد	-/۵۸۴۳۴	-/۲۰۱۱۴	-/۶۵۶۱۳	-/۷۸۲۸۴	-/۶۷۱۸۶	۱۴	معروم
۱۶	قلعه‌دره	-/۲۸۷۸۵	-/۱۳۹۳۹۱	۱/۶۳۰۱۴	۱/۰۹۱۷۹	۱/۰۴۰۱۷	۹	کتر توسعه یافته
۱۷	لومار	-/۷۲۰۳	-/۱۷۳۱۹	-/۱۶۶۲۴۴	-/۶۹۴۰۲	-/۱۸۶۱۹۱	۱۷	معروم
۱۸	هوران	۰/۵۳۴۸۱	-/۴۲۹۱۵	-/۳۶۱۷	۰/۳۳۸۴۶	۱/۹۴۰۷۱	۷	در حال توسعه
۱۹	هورموزی	-/۳۸۹۰۶	-/۷۹۱۳۱	-/۱۱۰۶۷	-/۲۵۶۴۳۶	-/۲۸۵۵۴	۲۰	معروم
۲۰	موسیان	۰/۵۳۴۱	۱۰۶۴/۱	-/۲۲۲۵۷	-/۹۰۴۳۶	-/۸۴۵۸۷	۱۱	کتر توسعه یافته
۲۱	میمه	-/۸۸۵۸۸	۰/۷۹۸۲	۱/۰۸۵۸۶	-/۲۹۴۰۷	۰/۷۰۴۱۱	۱۲	کتر توسعه یافته

مأخذ: محاسبات نگارندگان

شکل شماره (۲): سطوح توسعه یافتگی شهرهای استان ایلام (ترسیم نگارندگان)

۵-۵- سطح بندی شهرهای استان ایلام بر اساس روش تحلیل خوشه‌ای

تکنیک تحلیل خوشه‌ای، شهرهایی را که بیشترین همانندی و همگونی را دارند، در یک یا چند خوشه دسته‌بندی می‌کند. این تکنیک شهرها را در گروه‌هایی قرار می‌دهد که اختلاف درون گروهی آنها کمترین میزان، اما اختلاف بین گروهی آنها بیشترین میزان می‌باشد (رهنما، ۱۳۷۳: ۱۰۵).

نتیجه‌ی حاصل از کاربرد تکنیک تحلیل خوشه‌ای در گروه‌بندی شهرهای استان ایلام به شرح زیر می‌باشد:

۵-۵-۱- گروه اول: این گروه تنها شامل شهر ایلام می‌باشد که مرکز استان بوده و سهم بیشتری از جمعیت شهری را در خود متمرکز نموده است (حدود ۴۸/۴ درصد)، این شهر همچنین سهم بالایی از امکانات بهداشتی، آموزشی، زیربنایی و... استان را در خود جای داده و به نوعی نخست شهر منطقه محسوب می‌شود، چرا که به لحاظ تمرکز جمعیت و امکانات اختلاف بسیار فاحشی با شهر بعدی خود دارد.

۵-۵-۲- گروه دوم: شهرهای گروه دوم، شامل ۶ نقطه شهری، سرابله، مهران، دهلران، دره شهر، ایوان و آبدانان می‌باشد. گروه دوم، اکثریت مراکز شهرستان‌ها را در خود جای داده است. این گروه به لحاظ برخورداری از شاخص‌های همگن در یک خوشه قرار گرفته‌اند. توسعه و پیشرفت نسبی این شهرها به لحاظ برخورداری از شاخص‌های توسعه شهری را می‌توان در مرکز شهرستان بودن این نقاط، جستجو کرد. این مراکز همچنین دارای پتانسیل‌های بالایی در زمینه کشاورزی و صنایع دستی و محلی می‌باشند. بنابراین با توجه به روند رو به رشد این مراکز شهری و توانمندی‌هایی که دارند توجه و حمایت بیشتری را طلب می‌کنند.

۵-۵-۳- گروه سوم: گروه سوم ۵ نقطه شهری شامل: چوار، بدره، میمه، ارکواز، و موسیان را در خود جای داده است. این گروه از شهرها نیز از لحاظ شاخص‌های توسعه شهری بیشترین همگونی و تجانس را با همدیگر داشته‌اند. شهرهای این گروه نقاط کمتر توسعه یافته استان را تشکیل می‌دهند.

۵-۵-۴- گروه چهارم: این گروه شامل شهرهای زرنه، پهله، صالح آباد، لومار، دلگشا، آسمان آباد، توحید، مورموری، و سراب باغ می‌باشد، این شهرها با این که به لحاظ موقعیت جغرافیایی و سیاسی در یک رده نیستند ولی از نظر رتبه‌بندی شاخص در یک گروه قرار گرفته‌اند. این دسته از شهرها در واقع روستاهای بزرگی هستند که تحت تأثیر عوامل مختلف اقتصادی، اجتماعی و سیاسی به شهر تبدیل شده‌اند و بیشتر آنها نه تنها هنوز از لحاظ عملکرد و اقتصادی و خدمات

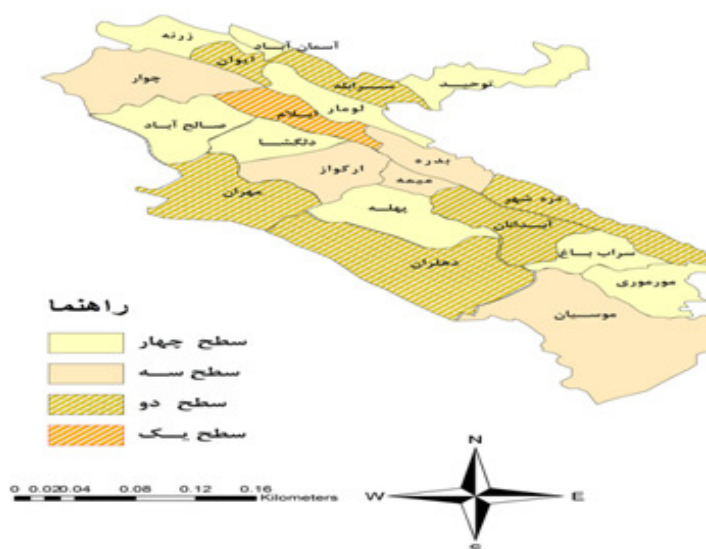
شهری جوابگوی نیاز ساکنین خود نیستند بلکه به لحاظ سیمای فیزیکی، بیشتر به روستا شباهت دارند تا یک شهر. این گروه از کانون‌های شهری استان، با توجه به کمبود امکانات و خدمات شهری در آنها در مجموع نقاط عقب نگه‌داشته شده شهری استان، محسوب می‌شوند و تحت عنوان نقاط محروم از آنها یاد می‌شود (جدول شماره ۹)؛ این گروه‌بندی و خوشه‌بندی در شکل شماره ۳ نیز به تصویر کشیده شده است.

جدول شماره (۹): نحوه توزیع شهرهای همگن از لحاظ توسعه‌یافتگی

در خوشه‌های همگن

خوشه	نام شهرها
خوشه اول	ایلام
خوشه دوم	سرابله، مهران، دهلران، دره شهر، آبدانان، ایوان
خوشه سوم	چوار بدره، میمه، موسیان، ارکواز
خوشه چهارم	زرنه، پهل، صالح آباد، لومار، آسمان آباد، توحید، مورموری-دلگشا-سراب باغ

مأخذ: محاسبات نگارندگان

شکل شماره (۳): سطح‌بندی گروه‌های همگن شهرهای استان ایلام بر اساس تحلیل خوشه‌ای (ترسیم نگارندگان)

۶- نتیجه گیری

تمرکز شدید و عدم تعادل منطقه‌ای یکی از ویژگی‌های بارز در توسعه‌ی فضایی ایران می‌باشد. این ویژگی از نتایج سیاست‌های قطب رشد به شمار می‌آید که در نتیجه‌ی آن تمامی امکانات و منابع در یک یا چند منطقه تمرکز می‌یابد و بقیه مناطق به صورت حاشیه‌ای در می‌آیند. بر اساس یافته‌های تحقیق، الگوی حاکم بر نابرابری‌های منطقه‌ای در سطح ملی، در استان ایلام نیز کاملاً مشهود است. در این مقاله با انتخاب تعدادی از شاخص‌های توسعه شهری در زمینه‌های مختلف اقتصادی- اجتماعی، آموزشی، درمانی و تسهیلات عمومی و تجزیه و تحلیل شاخص‌های مذکور با استفاده از دو روش تحلیل عاملی و تحلیل خوشه‌ای در شهرهای استان ایلام نتایج زیر به دست آمده است:

- پراکنش سطوح توسعه، نامتعادل بوده و بین شهرهای استان ایلام به لحاظ توسعه‌یافتگی، ناهماهنگی وجود دارد و این تفاوت و پراکندگی در بخش‌های مختلف اعم از آموزشی، بهداشت و درمان، اقتصادی- اجتماعی و تسهیلات عمومی و زیربنایی دیده می‌شود.

- شهر ایلام به عنوان نخست شهر منطقه، با کسب بیشترین امتیاز و با تمرکز اکثریت امکانات و خدمات شهری استان در خود، تا حدودی نسبت به بقیه نقاط شهری منطقه از توسعه مطلوب‌تری برخوردار بوده و در مقایسه با سایر شهرهای استان، عنوان توسعه‌یافته به خود گرفته است. همچنین شهرهای سراب‌باغ، مورموری و توحید به ترتیب با کسب کمترین امتیازات به عنوان محروم‌ترین شهرهای استان شناخته شدند. این امتیازات به دست آمده بین اولین و آخرین شهر، نشان‌دهنده‌ی تفاوت‌ها و اختلافات فاحش به لحاظ شاخص‌های انتخابی توسعه می‌باشد.

- شهرهای آبدانان، دهلران، ایوان، مهران، سرابله، دره شهر که همگی جز مراکز شهرستان می‌باشند، با تفاوت بسیار زیادی از لحاظ توسعه یافتگی، بعد از شهر ایلام قرار گرفته‌اند و در وضعیت نسبتاً توسعه یافته (در حال توسعه) می‌باشند.

- شهرهای چوار، ارکواز ملکشاهی، موسیان، بدره و میمه در این سطح‌بندی جز شهرهای کمتر توسعه یافته استان هستند.

- بقیه نقاط شهری استان که شامل ۹ مرکز شهری می‌باشند، شهرهای محروم استان هستند. این نقاط که همگی جز شهرهای بسیار کوچک یا روستا شهر محسوب می‌شوند، نقاط عقب‌مانده و محرومی هستند که در چند سال اخیر تحت تأثیر تصمیمات سیاسی و عوامل مختلف اقتصادی.

اجتماعی به شهر تبدیل شده و هنوز نه از لحاظ وضعیت اقتصادی- اجتماعی و نه از لحاظ سیمای ظاهر حالت یک شهر کامل را ندارند و بیشتر به روستا شبیه هستند تا شهر. با توجه به موارد فوق و نتایج به دست آمده از دو تکنیک تحلیل عاملی و تحلیل خوشه‌ای، باید گفت که شهرهای استان ایلام از نقطه نظر توسعه‌یافتگی و برخورداری از امکانات و تسهیلات شهری در وضعیت همگون و یکسانی به سر نمی‌برند. شهر ایلام چه به لحاظ جمعیتی و چه به لحاظ عملکردی بر سایر نقاط شهری برتری یافته و این مسأله به زبان دیگر نقاط شهری به ویژه شهرهای بسیار کوچک (محروم) تمام شده است. به طوری که اختلاف و ناهمگونی این شهر با شهرهای بسیار کوچکی همچون موموری، توحید و... بسیار زیاد می‌باشد.

۷- ارائه راهکارها و پیشنهادهای

با عنایت به نتایج به دست آمده جهت توسعه شهرهای استان ایلام راهکارهای ذیل پیشنهاد می‌گردد:

- با توجه به اینکه اکثر نقاط شهری استان جزء خوشه سوم و چهارم می‌باشند و در واقع اغلب نقاط محروم و عقب‌مانده محسوب می‌شوند، می‌بایستی این شهرها در برنامه ریزی‌های توسعه و عمران شهری در اولویت قرار گرفته و با انجام اقدامات لازم در زمینه بهسازی، ایجاد تأسیسات و تجهیزات زیر بنایی و فراهم نمودن تسهیلات و امکانات لازمه زندگی شهری در آنها، زمینه‌های رشد و توسعه نقاط شهری مذکور را فراهم نمود. با رونق گرفتن و توسعه شهرهای پایین سلسله مراتب شهری از مهاجرت پلکانی ساکنین این نقاط به شهرهای بزرگتر استان جلوگیری می‌گردد.

- از آنجا که تعداد زیادی از نقاط شهری استان دارای توان‌ها و امکانات مساعد دامداری و فعالیت‌های کشاورزی هستند، با ساماندهی وضعیت فعالیت‌های مذکور و همچنین ایجاد صنایع تبدیلی مواد غذایی و محصولات لبنی و حتی کارگاه‌های کوچک تولیدی که مواد اولیه آنها از طریق فرآورده‌های تولید ناشی از کشاورزی و دامداری تأمین می‌شود؛ اولاً می‌توان زمینه‌های اشتغال را در این شهرها افزایش داد، ثانیاً این کارگاه‌های تولیدی می‌توانند با خرید محصولات تولیدی روستاییان اطراف با قیمت مناسب، آنان را به انجام فعالیت‌های کشاورزی و دامداری ترغیب و از مهاجرت‌های فردی یا گروهی آنها به نقاط شهری استان جلوگیری به عمل آورد.

- توسعه و تجهیز صنایع کوچک محلی و صنایع دستی در شهرهای بسیار کوچک و محروم منطقه با هدف تقویت اقتصاد این شهرها؛

- بهبود نظام مدیریت شهری در شهرهای کوچک و بسیار کوچک منطقه از دو طریق: الف) استفاده از افراد متخصص و آگاه به مسائل شهری در شهرداری ها؛ ب) اعطای امکانات و اعتبارات مالی لازم به شهرداری‌های این نوع از شهرها در سطح منطقه؛
- جذب مشارکت مردم در توسعه ی شهری و منطقه‌ای از طریق آموزش‌های مؤثر و کارآمد؛
- توجه به توان ها و استعدادهای هر یک از شهرهای استان در برنامه‌ها و طرح‌های شهری و منطقه‌ای و برنامه‌ریزی برای این مناطق، متناسب با ظرفیت آنها؛
- ساماندهی نظام فضایی سکونتگاه‌های شهری استان در چهارچوب برنامه‌ریزی چند سطحی؛
- تدوین برنامه جامع منطقه‌ای در زمینه‌ی تقویت و توسعه شهرهای کوچک در سطح منطقه.

منابع:

- بختیاری، صادق؛ (۱۳۸۱)، «تحلیل مقایسه ای از توسعه صنعتی استان‌های مختلف کشور»، مجله پژوهش‌های بازرگانی، شماره ۲۲، تهران.
- تقوایی، مسعود؛ (۱۳۸۳)، تحلیلی بر تغییرات شبکه شهری ایران و روش‌های متعادل‌سازی به منظور برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای استان ایلام، سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان ایلام.
- تقوایی، مسعود و عبدالحسین احمدی؛ (۱۳۸۲)، «تعیین و تحلیل سطوح برخورداری مناطق روستایی، شهرستان‌ها و بخش‌های استان کرمانشاه»، فصلنامه روستا و توسعه، جهاد.
- تقوایی، مسعود و سعید خوب‌آیند؛ (۱۳۸۱)، «بررسی شاخص‌های برخورداری و درجه بندی توسعه در شهرهای استان ایلام»، فرهنگ ایلام، شماره ۹ و ۱۰.
- تقوایی، مسعود و علیرضا رضانی؛ (۱۳۸۴)، «تحلیلی بر تحولات شاخص‌های توسعه در شهرستان‌های استان چهارمحال و بختیاری»، مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان، جلد هیجدهم، شماره ۴.
- جیروند، عبدالله؛ (۱۳۷۵)، «توسعه اقتصادی»، مجموعه مقالات، تهران: نور حکمت.
- حسین زاده دلیر، کریم؛ (۱۳۸۴)، *برنامه ریزی ناحیه ای*، تهران: سمت.
- حکمت نیا، حسن و میرنجف موسوی؛ (۱۳۸۵)، *کاربرد مدل در جغرافیا با تاکید بر برنامه ریزی شهری و ناحیه ای*، یزد: علم نوین.
- دهقان، علی؛ (۱۳۷۳)، تعیین درجه توسعه یافتگی شهرستان‌های استان آذربایجان شرقی، تهران دانشگاه شهید بهشتی، پایان نامه کارشناسی ارشد، تهران.
- رهنما، محمد رحیم؛ (۱۳۷۳)، «سطح‌بندی نظام شهری و توسعه‌ی منطقه‌ای (مطالعه موردی استان خراسان)»، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۳۲.
- زنگی آبادی، علی و محمود اکبری؛ (۱۳۹۰)، «ارزیابی و تحلیل میزان توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان فارس»، مجله محیط‌شناسی، سال سی و هفتم، شماره ۵۹.
- زیاری، کرامت الله؛ (۱۳۷۸)، *اصول و روش‌های برنامه ریزی منطقه‌ای*، یزد: دانشگاه یزد.
- زیاری، کرامت الله و اسحاق جلالیان؛ (۱۳۸۷)، «مقایسه شهرستان‌های استان فارس بر اساس شاخص‌های توسعه ۱۳۵۵-۱۳۷۵»، فصلنامه جغرافیا و توسعه، شماره ۱۱، پژوهشکده علوم زمین و جغرافیا دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان.
- سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان ایلام؛ (۱۳۸۴)، *رتبه بندی شهرستان‌های استان ایلام از نظر شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی*.

- سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان ایلام؛ (۱۳۹۰)، *سالنامه آماری استان ایلام*.
- سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان ایلام؛ (۱۳۸۴)، *سیمای اقتصادی-اجتماعی شهرستان های استان ایلام*.
- شالی، محمد و محمدتقی رضویان؛ (۱۳۸۹)، «نابرابری های منطقه ای در استان آذربایجان شرقی با استفاده از روش تاکسونومی و خوشه بندی»، *نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، جلد ۱۴، شماره ۱۷، تهران.
- صرافی، مظفر؛ (۱۳۷۹)، *مبانی برنامه ریزی توسعه منطقه ای*، تهران: سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور.
- طالبی، هوشنگ و علی زنگی آبادی؛ (۱۳۸۰)، «تحلیل شاخص ها و تعیین عوامل مؤثر در توسعه انسانی شهرهای بزرگ کشور» *فصلنامه ی تحقیقات جغرافیایی*، شماره ۶۰، تهران.
- عمادزاده، مصطفی، رحیم دلالی اصفهانی و داریوش صابر؛ (۱۳۸۲)، «رتبه بندی شهرستان های استان اصفهان از نظر شاخص های صنعتی»، *مجله دانشکده علوم اداری و اقتصاد*، سال پانزدهم، شماره ۲، دانشگاه اصفهان.
- قائد رحمتی، صفر، احمد، خادم الحسینی و علی محمدی فرد؛ (۱۳۸۹)، «تحلیلی بر درجه توسعه یافتگی شهرستان های استان سیستان و بلوچستان»، *فصلنامه آمایش محیط*، دوره ۳، شماره ۹، ملایر.
- قره باغیان، مرتضی؛ (۱۳۷۵)، *اقتصاد رشد و توسعه*، تهران: نشر نی.
- قرخلو، مهدی و کیومرث حبیبی؛ (۱۳۸۵)، «تحلیل مهاجرت در ارتباط با سطح توسعه یافتگی استان های کشور با استفاده از تکنیک های برنامه ریزی»، *فصلنامه تحقیقات جغرافیایی*، شماره ۸۱.
- کلانتری، خلیل؛ (۱۳۸۰)، *برنامه ریزی و توسعه منطقه ای (نظری ها و تکنیک ها)*، تهران: خوشبین.
- کلاین، پل؛ (۱۳۸۰)، *راهنمای آسان تحلیل عاملی*، ترجمه سید جلال صدرالسادات و اصغر مینایی، تهران: سمت.
- کینیر، پال آر و کولین د. گری؛ (۱۳۷۷)، *کتاب آموزشی SPSS در محیط ویندوز*، ترجمه علیرضا منتظری، تهران: کانون نشر علوم.
- مرکز آمار ایران؛ (۷۵-۱۳۵۵)، *نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان ایلام*.
- مرکز آمار ایران؛ (۱۳۹۰)، *گزیده نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن*.

- معصومی اشکوری، سید حسن؛ (۱۳۷۶)، *اصول و مبانی برنامه ریزی منطقه‌ای*، تهران: صومعه صرا.
- مولایی، محمد؛ (۱۳۸۶)، «مقایسه‌ی درجه‌ی توسعه‌یافتگی بخش خدمات و رفاه اجتماعی استان‌های ایران طی سال‌های ۱۳۷۳ و ۱۳۸۳»، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره ۲۴، تهران.
- مولایی، محمد؛ (۱۳۸۷)، «بررسی و مقایسه درجه توسعه‌یافتگی بخش کشاورزی استان‌های ایران طی سال‌های ۱۳۷۳ و ۱۳۸۳»، *مجله اقتصاد کشاورزی و توسعه*، شماره ۶۳.
- نسترن، مهین و سارا فتاحی؛ (۱۳۸۸)، «سطح‌بندی شهرستان‌های استان گلستان از نظر شاخص‌های توسعه‌یافتگی با استفاده از روش تحلیل عاملی»، فصلنامه جغرافیا و مطالعات محیطی، سال اول، شماره ۱.
- هاروی، دیوید؛ (۱۳۷۶)، *عدالت اجتماعی و شهر*، ترجمه فرخ حسامیان، تهران: پردازش.

- Abul Nega, R (1997), "Prediction and sufficiency in the model of factor analysis, Discussion Paper", No. DRP/31.
- Everitt, B.S. (1993), "Cluster Analysis", London: Edward Arnold.
- Everitt B.S & Dunn G (1991), "Applied Multivariate Data Analysis". Edward Arnold, London.
- Gallegos, M.T., G.A., Ritter (2005), "Robust method for cluster analysis, The Annals Of Statistics", Vol. 33, No. 1.
- Local Government Data Unit (2005), factor analysis. Wales. p: 2.
- Tomas, M.L., et al (2001), "Using Cluster Analysis for Deriving Structure for Automotive Mobile Multimedia Applications", SAE 2001, World Congress Detroit, Michigan 5-8.
- Wang, Y. (2001), "What is factor Analysis?", Stat News 48.
- Kline, Paul, An Easu (1975), "Guide to factor Analysis", Routledge, London.